

izdanje ovoga dečanskog odlomka za sada jedini poznat i sigurno identificirani tekst oktoiha i kao takav je posebno dragocjen. Detaljan bibliografski opis uz ostale važne napomene izložen je u Pogovoru vrlo pregledno. Jedino je ispuštena neophodna naučna aparatura.

Pojavu Oktoiha-petoglasnika treba pozdraviti i poželjeti da takvih izdanja bude što je moguće više kod nas, makar i bez ovakvog finog kožnog poveza, kakav je dobilo ovo izdanje. Samo brojnija ovakva izdanja omogućit će svestrano proučavanje ne samo srpskog najstarijeg štamparstva, štampane knjige, stare književnosti i povijesti umjetnosti, već će pomoći i u rješavanju mnogih pitanja šire staroslavenske problematike.

Olga Nedeljković

JERKO BEZIĆ, Razvoj glagoljaškog pjevanja na z ad a r s k o m p o d r u č j u. Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Djela knj. V, Zadar 1973, str. 342.

Najprije moramo izreći zadovoljstvo što je napokon izašla prva knjiga o pjevanju hrvatskih glagoljaša. Autor (kojemu je ovo bila tema doktorske disertacije) ograničio se na zadarsko područje, ali potreba objašnjavanja pojava i pojmova te sama građa primorala ga je da u nešto manjoj mjeri obuhvati šire područje, i to ne samo ono gdje se tradicionalno prakticiralo slavensko (glagoljaško) bogoslužje. Čovjek bi očekivao da će se ovakva rasprava temeljiti na staroj dokumentaciji, tj. notnim zapisima starih tekstova, a tek u drugom redu na suvremenom pjevanju što su ga zabilježili ili na magnetofonskim vrpcama snimili stručni istraživači muzikolozi. Ali — kakvi god tomu bili razlozi — starih notiranih tekstova na glagoljaškom području nije se uopće našlo (osim nešto tragova), a u liturgijskim knjigama što su izašle troškom rimske Kongregacije Propagande počevši od Levakovičeva Misala 1631. muzička notacija je preuzeta iz gregorijanskog koralu. U takvoj situaciji piscu knjige o razvoju glagoljaškog pjevanja preostale su dvije metode kojima se Bezić doista i poslužio, a to su: a) iscrpsti sve direktne ili indirektne historijske podatke i otkriti pozadinu i utjecaje iz kojih bi se mogao rekonstruirati razvoj glagoljaškog pjevanja i b) prikazati današnje ili doskorašnje stanje živih oblika i sadržaja toga pjevanja na terenu na temelju vlastite ili tuđe dokumentacije.

Držeći se u osnovi šeme autor je — što je bilo neminovno — na početku obrazložio osnovne smjernice rada i terminologije o »glagoljaškom« pjevanju (st. 5—13) i dao iscrpan pregled dosadašnje literature o predmetu ne propustivši decidirano vrednovanje svakog autora i priloga (str. 13—73). Bilo je neophodno zadržati se na terminu »glagoljaško pjevanje« ne samo zato što su se u literaturi pojavljivali i drugi nazivi, nego naročito zbog toga što se u njemu mogu skrivati nejasnoće i dvoznačnosti: u pogledu na pismo (glagoljica i latinica), jezik (crkvenoslavenski i narodni), funkciju (liturgijsku u užem smislu i paraliturgijsku, pučki faktor) i konačno u pogledu na sam modus. Autor se opredijelio za ovaj termin posebno zbog toga da istakne posebnu granu

slavenskog crkvenog pjevanja, jer se u svjetskoj literaturi pod crkvenoslavenskim pjevanjem obično misli na liturgijsko pjevanje istočnog obreda. No glagoljaš je u prvom redu svećenik koji službu božju obavlja slavenskim jezikom (hrvatskom redakcijom) po liturgijskom tipu rimske crkve. Stoga je definicija što je daje Bezić nešto neodređena. On kaže na str. 13: »Stoga, zbog svih navedenih razloga, terminom »glagoljaško pjevanje« označujem u ovom radu sve ono pučko pjevanje (kolektivno i pojedinačno) što je u svojim počecima proizašlo iz liturgijskog pjevanja na staroslavenskom jeziku i crkvenoslavenskom hrvatske redakcije, postepeno se u toku razvoja oblikovalo u liturgijsko pjevanje zapadnog obreda na živom narodnom jeziku, a u napjevima pored elemenata gregorijanskog korala usvojilo i karakteristike svjetovnog vokalnog glazbenog folklora onih geografskih područja na kojima se razvijalo.«

U drugom poglavlju, u kojem je dao pregled i vrednovanje dosadašnje literature o predmetu Bezić je vrlo iscrpan i angažiran u zauzimanju stavova prema autorima, tako da je već i prije svojih glavnih partija knjige izrazio svoja shvaćanja koja će kasnije više puta ponoviti prije konačnog »Zaključka« (223). Glavna se diskusija kreće oko problema izvora glagoljaškog pjevanja, oko hipoteze dali se iz današnjih oblika može zaključivati na ustrajnost tradicije koja bi in ultima linea vodila do vremena Ćirila i Metodija, zatim oko utvrđivanja slojeva u glagoljaškom pjevanju, osobito u pogledu utjecaja gregorijanskog korala i folklorne komponente različitih sredina. Bezić ne vjeruje u mogućnost rekonstrukcije na osnovi današnjeg stanja sve dok se ne pronađu stari notni zapisi. Iz suprotne pozicije polazi među ostalima E. Koschmieder koji je, kako je poznato, inzistirao na tumačenju da su nadredni znaci u Kijevskim listićima latinske neume ekfonetske notacije. To je mišljenje temeljito opovrgla O. Nedeljković u »Slovu« 14. Bezić se o tom pitanju nije decidirano opredijelio.

Nemoguće mi je ovdje ulaziti u svu problematiku koja se ovdje ventilira, ali mi se čini da autor i ovdje i u daljem raspravljanju previše tijesno povezuje probleme muzičkog razvitka s razvitkom jezika i tekstova ne ulazeći u bit tih odnosa. Ako su Hrvati bili kristianizirani već prije dolaska Metodijevih učenika potkraj IX. stoljeća, onda su oni imali već nekakvo pjevanje u crkvi. Ako su Metodijevi učenici došli među Hrvate u bizantskoj Dalmaciji, mora se računati s bizantskim načinom pjevanja, ali se ne smije smetnuti s uma činjenica da su ti učenici došli iz Moravske ili Panonije gdje su i u tekstove pa tako vjerojatno i u pjevanje primili zapadne elemente. Faktor jezičnog razvitka i njegova utjecaja na pjevanje treba precizirati kao promjenu nastalu zamjenom staroslavenskog fonetskog sistema novijim hrvatskim fonetskim sistemom. Ta promjena koja se očituje naročito u gubljenju poluglasova, tj. u pretvaranju otvorenih slogova u zatvorene, morala je poremetiti metričke šeme staroslavenskih pjesničkih tekstova i postati jedan od faktora u mijenjanju pjevačke linije. Kompleks ostalih faktora u evoluciji glagoljaškog pjevanja uključujući naročito faktor zakona folklorne muzike, njenog kontinuiteta i terenske variabilnosti, oko čega

se stručnjaci spore, bez sumnje je vrlo zapleten problem pa treba priznati hrabrost onima koji se odlučuju na njegovo rješavanje. U saznanju da iz današnjeg prikupljenog materijala ne možemo ustanoviti djelovanje zakona folklorne muzike u pojedinim historijskim razdobljima, Bezić se odlučio da »indirektnim putem, pomoću historijskih činjenica pokuša rekonstruirati djelovanje navedenih zakona folklorne muzike u glagoljaškom pjevanju proteklih vremena, kad već nemamo notnih zapisa«. Uvjeren je da historijski događaji mogu ubrzati ili usporiti razvoj i kontinuitet starijih elemenata u novijim oblicima.

To je autoru polazna osnova za središnji dio rasprave o prošlosti glagoljaškog pjevanja koji je obuhvatio prostor sve od 74. do 209. stranice. Kronološki ovaj dio obuhvata zaokruženo razdoblje od prvih iole relevantnih spomena (konkretno od g. 1000) pa sve do g. 1918, a pri tom se ekskurira i u starije i u mlađe doba. Građa je podijeljena u šest poglavlja odnosno periode: »Pojava glagoljaškog pjevanja u sjevernoj Dalmaciji i njegov razvoj do sredine XIII stoljeća« (74—118) — nedostaje preciziranje što se misli pod sjevernom Dalmacijom, a u stvari počinje se s pjevanjem pri dočeku dužda Petra Orseola u Osoru g. 1000. Slijedi: »Razdoblje slobodnog razvoja (od sredine XIII. do sredine XV. stoljeća« (118—143), »Od prvog ograničenja (1460) do Tridentuskog koncila« (143—154), »Odjeci Tridentuskog koncila« (154—181), »Glagoljaško pjevanje u XVIII. stoljeću od nastupa biskupa Zmajevića do početka druge austrijske vladavine u Dalmaciji (1713—1813)« (182—194) i »Glagoljaško pjevanje u vrijeme druge austrijske vladavine (1813—1918)« (195—209). Neka periodizacija je uvijek nužna, ali ova se osniva na okvirnim ili vanjskim kulturnohistorijskim ili političkohistorijskim zbivanjima, za koje se pretpostavlja da su mogli utjecati na razvoj pjevanja glagoljaša — ona je dakle potencijalna, diskutabilna. Možda je npr. točno da se polovica XIII. stoljeća treba da uzme kao razmeđa između prvog i drugog razdoblja, ali je problematično da li je faktor promjena bilo sve ono što tvrdi autor: da su glagoljaši sve do sredine XIII. st. bili ili progonjeni ili tolerirani, da poslije kratkotrajnog postojanja Dalmatinske marke u XI. st. glagoljaši nisu imali nikoga tko bi ih odlučno branio, da do sredine XIII. st. nije bilo nijednog crkvenog starješine koji bi se posebno brinuo za ispravnost tekstova u glag. bogoslužju, da je oslabila stega u pisanju glag. liturgijskih tekstova, da se glagoljaši analogno do sredine XIII. st. nisu pridržavali određenih napjeva koji bi vrijedili za šire geografsko područje, da su redovnici-glagoljaši postepeno primili regulu sv. Benedikta, a kao osnovno za drugo razdoblje autor ističe poznata dva reskripta pape Inocencija IV. iz 1248. i 1252. No ova dva reskripta mogu se u stvari uzeti kao potvrde konačnog procesa prilagođenja hrvatskih glagoljaša zapadnoj crkvi, njenim tekstovima i obredima, a to se odrazilo naročito u formiranju plenarnog misala i brevijara.

Što se općenito tiče velikog ekskursa Bezićeva u povijest, može se reći da je u nj kao muzikolog uložio golem napor prikazujući cjelokupnu historijsku pozadinu koja bi mogla biti relevantna za razvoj pjevanja. Autor je naime stvar zahvatio vrlo široko i pedantno tako

da se u njoj ogleda cjelokupna naša nacionalna povijest, posebno povijest naše kulture, pismenosti i naročito hrvatskog glagoljaštva od X. do XX. stoljeća. S obzirom na cilj rasprave, tj. da se akcentiraju momenti koji nešto govore ili bi mogli govoriti o muzičkoj tradiciji glagoljaša, mislim da nije trebalo ići u toliku širinu i tolike detalje. Radnja je nabita podacima i autorovim eksplikacijama, literaturom i izvorima (koji nisu uvijek uzeti iz prve ruke) da smo zadivljeni autorovom marljivošću i upornim traganjem za istinom. Naravno da u knjizi ima pojedinosti s kojima se svatko neće složiti, koje su se mogle bolje reći i komentirati ili potvrditi, a ima i ponavljanja — čini se da manjka posljednja autorova ruka preko čitava teksta. Ja žalim što autor nije poduzeo još jedan korak dalje pa zaokružio raspravu na čitavo tzv. glagoljaško područje, premda on uvjerava da za to nema još raspoložive građe u prikupljenom zapisivanju i snimanju.

S moje strane dodao bih tom historijskom dijelu neke primjedbe. O počecima glagoljaštva, gdje bi se teoretski imao tražiti izvor našega pjevanja, osjeća se nešto praznine. O elementima bizantske i rimske tradicije u staroslavenskoj književnosti (i liturgiji) već se odavno, a pogotovo u posljednje vrijeme mnogo raspravlja u slavističkim forumima. Potvrđena su obadva izvora koja su mogla imati odraza i u pjevanju. Osjeća se i potreba osvrta na stare bizantske i ruske muzičke izvore kao i поближе poređenje pjevanja u istočnim crkvama s glagoljaškim pjevanjem. To isto vrijedi i za rimsku tradiciju, premda nedostatak izvora ne dopušta konkretnijih zaključaka. Nedostatak izvora ne dopušta nam ni decidiranije opredjeljenje o području na kojem se — prema pismu pape Ivana X. — g. 924. širilo glagoljsko bogoslužje po dalmatinskim biskupijama. Nije opravdana autorova tvrdnja da su se glagoljaši pojavili na području bizantske Dalmacije istom početkom X. stoljeća (97). Diskutabilna je tvrdnja da je potpadanjem hrvatske države pod crkvenu vlast splitskog nadbiskupa svećenstvo u Hrvatskoj došlo pod indirektni upliv Carigrada. Cjelokupni problem odnosa hrvatskih vladara prema glagoljašima, kao politički problem, treba radije prepustiti historičarima. Naravno da je autor s pravom osudio samovoljne kombinacije F. Zagibe o ulozi hrvatskih vladara u obrani hrvatskog glagolizma i njihovoj zaslugi za papinsko odobrenje iz 1248. S pravom je upozorio na literaturu o kompromisnom karakteru ćirilometodske liturgije, a mogao je stvar potvrditi i mnogim novijim radovima (npr. F. Frčeka, J. Vajsa, J. Vašice, L. Pokornoga, R. Večerke i dr.). Katkada autor iz oskudnih riječi izvora pokušava svojim upornim pronicanjem odgonetnuti nepoznanice. Tipičan je za to primjer doček pape Aleksandra III. u Zadru 1177. Autor je prorešetao opširno sve mogućnosti iz kojih bi se nešto moglo stvarno zaključiti o pjevanju tom zgodom, ali rezultati nisu mogli biti naročiti. Stoga diskusiju o tom dali se pri dočeku pjevalo crkvenoslavenski ili narodnim jezikom autor dobro zaključuje: »to pitanje, međutim, za ovaj rad nema presudne važnosti«. Ali je isto tako bilo nepotrebno iznova inzistirati na mišljenju da su laude pjevali na živom narodnom jeziku, a kantike na crkvenoslavenskom (87).

Vrlo je relevantna pretpostavka da je u dalmatinskim bizantskim gradovima Rabu, Krku i Osoru bio grčki liturgijski jezik (110), samo bi za to trebalo navesti koji indicij, a ne samo onu poznatu potvrdu iz Zadra. S time u vezi podsjećam na pismo biskupa A. Mahnića iz 1889. što ga je publicirao M. Polonijo u Radovima Starosl. instituta II, 199. Što se tiče širenja glagoljaštva u zadarsko područje iz tzv. dalmatinske marke, već sam aludirao da je ono ovdje moralo postojati već prije 925. Za XIII. st. autor donosi po Strgačiću kao potvrdu za glagoljanje u zadarskom kraju » da su u Zadru nađeni fragmenti glagoljskih liturgijskih knjiga iz XIII. st.« (116); tako se i za glagoljanje benediktinaca na Pašmanu navodi po Jeliću odlomak brevijara iz XIII. st., ali se ni u jednom slučaju ti fragmenti ne identificiraju. A za Regulu sv. Benedikta moglo bi se preciznije reći da predložak njezina prijevoda po nekim jezičnim i grafijskim reliktima vodi u XII. stoljeće. Inače autor je s pravom ovoj pašmanskoj opatiji dao značajniju ulogu u povijesti glagoljaštva, jer se njezin utjecaj vidi u cjelokupnoj pismenosti sjeverne Dalmacije. U nastavku autor zaključuje s hipotezom o dva jasnije oblikovana pravca razvoja glag. pjevanja od X—XIII. st.: jedno je ono što su učenici Ćirila i Metodija donijeli u bizantsku Dalmaciju i dalje se oblikovalo pod grčkim utjecajem, a drugo je mlađi pravac koji se počeo razvijati kad su redovnici-glagoljaši primili regulu sv. Benedikta. Na njih »djeluje beneventanska glazbena tradicija i tadašnje latinsko crkveno pjesništvo (himne i sekvence)«. Iako je sve to naoko prirodno, ipak treba imati na umu da su hrvatski glagoljaši (a i Dubrovčani) sve do XV. st. prevodili latinsko crkveno pjesništvo u svojevrsnoj prozi, a ne u izvornom metru. Utjecaj latinske himnodije bio je jači u vanliturgijskim pjesmama (npr. U se vrime godišća i dr.).

Ne bih pridavao toliko važnosti razlikama između latinske i glagoljske benediktinske regule. Izraz »agere« je liturgijski izraz za obavljanje nekog liturgijskog čina bez obzira na to dali se tekst pjeva ili recitira. No kad je riječ o benediktincima s Pašmana, za koje se misli da ih je češki kralj Karlo IV. doveo u Emaus, nije na odmet spomenuti da se u dokumentima o osnivanju ovog samostana ističe pjevanje glagoljaša (isp. Jelić, *Fontes* za g. 1346. i dr.).

U svojoj historijskoj retrospektivi Bezić je iznio toliko činjenica i u vezi s njima osvjetljavao osnovne teze o bitnosti i utjecajima u glag. pjevanju (osobito u vezi s dilemom Bizant-Rim) da je sve to nemoguće spomenuti, a kamoli ocijeniti; neke je probleme i sam ostavio otvorenima. U istraživanju drugog razdoblja (od sredine XIII. do sredine XVI. st.) već je imao na raspolaganju više dokumentacije i glagoljske tekstove. U liturgijskim tekstovima koji su rađeni po uzorcima rimske kurije prirodno je da je našao u terminologiji i u nekim detaljima i rubrikama dosta rimskih elemenata — u koliko su ih se glagoljaši pridržavali. Među tim terminima je i riječ »glas« (»drugi glas« ili »osmi glas«) za koju smo smatrali da odgovara načinu pjevanja u istočnoj crkvi, po Osmoglasniku, a Bezić je utvrdio da se tu radi o tonovima rimskog psalmodijskog pjevanja (140—142). Pa i za prve znakove za izvođenje, kružiče, što se nalaze nad tekstom *Věruju* u Novakovu misalu iz 1368, Bezić konačno za-

ključuje da oni »upućuju na pretpostavku da su prema tim posebnim znacima pjevači oblikovali melodijsku krivulju napjeva za crkvenoslavenski tekst vjerojatno prema napjevu koji je postojao uz latinski predložak istog liturgijskog teksta.« Pravo značenje im ipak nije utvrdio. O znacima što se nalaze nad tekstovima Muke (osobito po Ivanu) u Hrvojevu misalu Bezić ništa ne govori. Znači da za njih još nije znao. Ovi znaci su za muzikologa vrlo značajni, jer su brojni i raznoliki, mnogi odgovaraju latinskim slovima kojima se označivao ritam i melodija — u čem će se naći još jedna potvrda latinskog utjecaja. Sada se mogu proučavati u faksimiliranom kao i u transliteriranom izdanju što su ga priredili članovi Staroslav. instituta (*Missale Hervoiæ ducis spalatensis croatico-glagoliticum*, Zagreb, Ljubljana, Graz 1973). U Appendixu izdanja je o tim znacima ukratko referirala M. Pantelić (str. 491). Materijal Hrvojeva misala vjerojatno će bolje ilustrirati Bežićevo izvođenje iz Novakova *Věruju*, ali mislim da se ne može održati njegovo mišljenje da zbog nastalih promjena u primjenjivanju latinskog teksta na glagoljaški naši glagoljaši nisu unosili notne zapise u svoje knjige »jer su u smislu papina reskripta iz 1248. god. nastojali da im liturgijske knjige budu što vjernije latinskim liturgijskim knjigama, jer su u svojim knjigama isticali da je njihovo bogoslužje 'po zakonu rimskoga dvora'.« Ali papa je samo tražio da se ne mijenja smisao latinskog teksta. Međutim Bezić svoje mišljenje ističe i kasnije, kad govori o Muci Gospodina našega iz g. 1556, da glagoljaši nisu zapisivali napjeve svog liturgijskog pjevanja zato što nisu htjeli isticati razlike u odnosu na latinske napjeve, a ne poradi toga što bi takvim uglednijim glagoljašima notno pismo bilo posve nepoznato (148). U potanju analizu dvaju notnih zapisa u navedenoj Muci autor nije ulazio. Čudi nas da se više nije zadržao na lekcioinarima (osim na Bernardinovu) i na Plačevima (osim na Klimantovićevu), a zaslužile bi s muzikološke strane veću pažnju i druge starije pjesmarice.

U poglavlju o odjecima Tridentinskog koncila Bezić je vrlo sklon mišljenju da su glagoljaši imali štampanih knjiga za pjevanje. To izvodi iz teksta apostolske vizitacije iz 1579. gdje se kaže da su se kod franjevac trećoredaca u Zadru našla: »Missalia tria, antiphonaria et gradualia tria characteribus Illiricis impressa« (155). No iz naših bibliografija nije nikako poznato da su do 1579. bili štampani glagoljski antifonari i graduali. Zatim se u zapisniku iste vizitacije kaže o benediktincima glagoljašima na Pašmanu: »Nullum librum cum canto (!) habent pro choro, sed omnia cantant ex usu et memoria.« A za trećorece na Galevcu kraj Zadra stoji: »libri cant(orum) (!) nulli, cantu notato non utuntur.« Kao što se kaže negativno za trećorece na Galevcu tako se i za trećorece u Sv. Jeronima kod Lubenica na Cresu u istom zapisniku kaže: »libri cantus nulli«, a za crkvu trećoredaca u Glavotoku na Krku: »Libris cantus non utuntur in suis ecclesiis.« Kad bi dakle zadarski trećoreci imali štampane knjige za pjevanje, imali bi ih bez sumnje i drugi trećoredski samostani. Izraz *impressa* možda ovdje znači isto što *scripta*, jer znam da u istom zapisniku vizitacije stoji za mjesto Neviđane da ima »Antoninam lingua illi-

rica *impressam*«, premda naša nauka ne zna da bi Antoninova Summa ili Summula bila štampana na hrvatskom jeziku, ali dobro znamo da je sačuvano nekoliko primjeraka te Sumule pisane glagoljicom u XV. i XVI. stoljeću. Možda nije na odmet spomenuti da isti vizitator 1579. u trogirskoj biskupiji »in castro Bosilinae« kaže da pop Georgius Crevosich »habet Breviarium et Missale caracteribus illiricis notatum et celebrat et recitat horas canonicas ex ipsis«. Dakle izraz *notatum* ovdje znači isto što *scriptum*. Ipak dodajem jedan mladi podatak: u inventaru crkve u Dobrinju g. 1663. među knjigama spominju se: »Knjižice od kanta 3, šekvencija 1« (Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XV, Beograd 1935, 17). Spominjem i to da dobrinjska crkva ima g. 1590. nešto što bi se moglo izjednačiti s antifonarima i gradualima zadarskih trećoredaca. Biskup na vizitaciji među ostalim knjigama nalazi: »Libro in foglio di carta bergamena nel qual si contiene *responsorij, capitoli, antifone di tutto l'anno*« (Prilozi XV, 17), a to je sigurno bio rukopis. Što se posebno tiče uloge Levakovićeve Misala (1631) i Brevijara (1648) i tendencije preuzimanja ruske redakcije što ju je zastupala rimska Kongregacija propagande treba jače istaći historijsko značenje tih činjenica u povijesti hrvatskog glagoljaštva. Potvrđeno je naime da je velik broj glagoljaša (osobito u senjskoj i modruškoj biskupiji i u Istri) odbijao da se služi tim knjigama. (Isp. moj članak »Glagoljica u Rijeci« Zbornik Rijeka. Zagreb 1953, 412—413, i J. Radonić, Štamparije i škole Rimske kurije, Beograd 1949, 56). Naši su se glagoljaši našli između latinskog i rusofilskog pritiska — i to je bio jedan od glavnih razloga nazadovanja i napuštanja glagoljanja. A to je moralo imati jakog odjeka i u pogledu njihova pjevanja i u prelaženju na »šćavet«.

Autor se osvrnuo i na crkvena prikazanja zadržavajući se posebno na Vitasovićevu tekstu »Od rojenja Gospodinova«. Naravno da nije mogao o toj temi biti opširniji. Vrlo je zanimljivo ono što iznosi o ceremoniji golubice u Zadru i o uskršnim pjesmama koje podsjećaju na tekstove crkvenih prikazanja (174) jer je baš taj odnos predmet diskusije u književnoj povijesti. Golubica se nalazi u nekim inventarima crkvenih bratovština, a ja bih podsjetio na ulogu golubice u navještenju Marijinu u *Skazanju od prislavne Blažene Dvice Marije* fra Ivana Zadrana, Venecija 1647. (isp. V. Štefanić, Jedno nepoznato hrv. prikazanje, Nastavni vjesnik 38, Zagreb 1930, 30).

U poglavlju o XVIII. st. najviše se govori o nadbiskupu Karamanu. Danas je već bilo nepotrebno dokazivati da je on autor izvještaja »Del Clero Illirico«, ali bi bilo potrebno razgledati njegovu poznatu apologiju »Identità della lingua litterale Slava« iz 1753, jer je ona imala većeg odjeka. Pojave za austrijskog razdoblja autor je dobro uočio. No ja bih za dopunu spomenuo tipičan odnos između gradskog latinaškog klera i glagoljaša po selima na Krku u izvještaju biskupa Šintića austrijskoj vladi 1814. godine. Pošto je ustvrdio kako se u krčkoj katedrali vrlo mnogo njeguje gregorijansko pjevanje, ističe nasuprot: »Per l' isola, poiche la liturgia é illirica, si usa nel canto una cantilena particolare.« (Bisk. arhiv, Šintić I.).

Takvi i slični razgovori o historijskom dijelu Bezićeve rasprave mogli bi se nastaviti, ali se i ovako ova recenzija previše oteгла. Stoga ukratko upozoravam na sadržaj preostalog djela knjige. U partiji »Živi oblici glagoljaškog pjevanja na zadarskom području« autor je mnogo kraći nego što bismo očekivali. Riječ je o oblicima koje je sam čuo od pjevača. Tu je obradio A) liturgijsko pjevanje, paraliturgijsko pjevanje i molitve, a pod B) opći uvid u muzičke osobine. U notnim primjerima iz goleme skupljene građe od Istre do Korčule ograničuje se na malen broj — ukupno ima 30 tipičnih notnih zapisa. Odabrao ih je po kriteriju »zajedničkih osobina« i na osnovi »specifičnih osobina«. U tom okviru govori o tonalnim odnosima, o ritmu, višeglasju, muzičkim formama i o utjecaju rimskog koral. Ističe da je težište njegova rada razvoj glagoljaškog pjevanja pa da se ograničuje samo »na opći uvid u muzičke osobine živih oblika.« Kako nisam muzikolog, ne ulazim u pojedinosti. Ovdje je još autor priložio dva priloga popisa muzičke građe (kolutova) što se čuvaju u Staroslavenskom institutu u Zagrebu i u Fonoteci Instituta JAZU u Zadru.

Na kraju rasprave je vrlo zgusnut »Zaključak« u kojem autor ukratko rezimira što je već rečeno u toku radnje: opravdava metodu rada u pogledu obraćanja prošlosti (historijskim i filološkim disciplinama) zbog nestašice notnih zapisa, što su prijašnji istraživači propustili, tako da su rezultati njegovih istraživanja »postali hipoteze sa svojom argumentacijom«. Glagoljaško je pjevanje na zadarskom području, veli autor, prošlo nimalo ravan put razvoja: započelo je kao pojava koju je bizantska crkvena vlast tolerirala; ojačalo je u XIV. i poč. XV. st., a u to vrijeme glagoljaši moraju dobro poznavati rimski koral; u XVI. st. redovnici samo usmenom tradicijom usvajaju liturgijske napjeve; u XVII. st. štampaju se liturgijske knjige ruskoslavenskim jezikom, a u zadarsko područje ulazi sve jače živi hrvatski jezik (šćavet); u XVIII. st. posve drugim životom živi seoski kler od gradskog (latinskog), u crkvenom pjevanju sudjeluju sve više laici, a s njima ulazi sve više u pjevanje folklorni element — došlo je do simbioze crkvene i pučke glazbe.

Autorove će ocjene, bazirane na historijsko-filološkim činjenicama, bez sumnje doživjeti korekture, osobito u fiksiranju faktora bizantskog, rimskog i folklornog elementa u prošlosti i sadašnjosti, ali Bezićeva će knjiga biti stepenica koja je problematiku ažurirala i aktivirala dalje istraživanje i time zadužila našu muzikološku znanost.

Vjekoslav Štefanić

JOSEF KURZ, Kapitoly ze syntaxe a z morfologie staroslověnského jazyka, Acta Universitatis Carolinae — Philologica — Monographia XL, Praha 1972. Recenzovali: akademik Bohuslav Havránek i doc. dr. Radoslav Večerka, csc. Str. 173.

U ovoj zbirci članaka prof. Kurz daje izbor i odlomke iz svojih već objavljenih radova, temeljenih na građi širokog kruga stsl. spomenika, kao i csl. redakcija, posvećenih studiju sintakse i morfologije stsl. je-